

ÉGER GÁBOR

Prozopográfiai adalékok kora újkori protestáns lelkipásztoraink életrajzához

Kérdések, kételyek, kiegészítések, konzekvenciák

Bevezetés

Református egyházi gyűjteményben dolgozó könyvtárosként, a történelemtudományi kutatás útjára lépve az ember felteszi magának a kérdést, hogy milyen kutatási témában tud újat adni, mondani. A reformáció kora lelkipásztorainak életrajzi adatai egyes esetekben még mindig kérdéseket vetnek fel, az egymásnak ellentmondó források kételyeket támasztanak, korábban még nem ismert dokumentumok vagy könyvtáraikból származó kötetek kiegészítésekkel szolgálnak. Az adatok és információk összegyűjtése, vizsgálata, elemzése, értékelése után juthatunk el oda, hogy levonjuk a konzekvenciát: sikerült-e a kérdéseket megválaszolni, a kételyeket eloszlatni, a kiegészítések segítségével tisztábban látnunk? Tanulmányomnak e „négy k” nyújtja az alappillért.

A készülő doktori disszertációm címe: Református lelkési könyvtárak töredékei a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában a magyar reformáció virágkorából (1560–1671), a lelkési életpályák tükrében. A kutatás első lépcsője egy lista elkészítése volt azokról a lelkipásztorokról, akik a disszertáció címében meghatározott korszakban éltek és végezték lelkipásztori szolgálatukat. A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárában több mint 8 ezer olyan mű található, amely 1671 előtt jelent meg, tehát tartalmazhatja a tárgyalt korszakban szolgáló lelkészek tulajdonosi bejegyzéseit vagy *super ex libriseit*. A disszertáció elkészítésére meghatározott idő nem engedhette meg minden egyes kötetnek az autopszia elve alapján történő vizsgálatát, ez hosszú, többéves kutatómunka során lett volna lehetséges. A kutatásom alapjául a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának possessorkatalógusa szolgált. A korábbi könyvtáros, majd főkönyvtárnok Czegle Imre által elkezdett – és azóta folyamatosan bővített – katalógus több mint 3 ezer tulajdonosi bejegyzésről elkészített cédulát tartalmaz. A kutatásom szempontjából relevánsként háromszázhetven tételt azonosítottam, a lehetséges tulajdonosok száma kettőszázkilencvennyolc személy volt. A következő fázis a kérdéses személyek azonosítása és annak megállapítása volt, hogy kik voltak azok, akik református lelkipásztorok voltak. E hosszú

folyamat végeredményeképp egy szűkített lista készült, amely hatvanhat, 1560 és 1671 között szolgáló református lelkipásztor nevét tartalmazta. A Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának jelentőségét az is mutatja, hogy olyan jelentős prédikátor-személyek könyveiből is találunk a könyvtár polcain, mint Apáczai Csere János, Eszéki T. István, Geleji Katona István, Károlyi Péter, Kézdivásárhelyi Matkó István, Komáromi Csipkés György, Laskai Csókás Péter, Miskolczi Csulyak István, Pécseli Király Imre, Siderius János, Szenczi Molnár Albert vagy Tolnai Dáli János. A kutatási folyamat következő lépcsője egy életrajzi adattár összeállítása volt, amely alapot ad a készülő disszertációnak, és ennek az alapnak a segítségével széles körű vizsgálati lehetőségek nyílnak meg. Ennek során több személy esetében is felmerültek kérdések, az egymásnak ellentmondó forrásadatok miatt kételyek, új adatok és információk felfedezése után kiegészítések is. A következő lelkipásztorok életrajzával szeretnék a tanulmányom további részében bővebben foglalkozni: Czeglédi Ferenc, Debreczeni István, Pécsváradi B. Péter, Prágai András, Rimaszombati István, Szathmári Lázár Miklós, Técsi Joó István és Ürményi Patai Mátvás.

Czeglédi Ferenc

Czeglédi Ferenc életrajzában több időszakban is fehér foltokkal találkozunk, és a különböző források alapján több kérdés is megfogalmazódhat. Születési helyéről és idejéről, alsó- és középfokú tanulmányairól sincsenek információink, de a neve alapján feltehetően Cegléden született. Külföldi peregrinációját a wittenbergi egyetemen kezdte, ahová 1553. november 6-án iratkozott be, és 1555-ben alapító tagja volt a wittenbergi magyar diáktársaságnak, 1557-ben egy rövid ideig a Coetus hetedik szeniora volt.¹ 1558-ban a krakkói egyetemre iratkozott be, és itt is belépett a diáktársaságba.² A biztos adatok után további életeseményeivel kapcsolatosan több esetben kérdéses adatokat szolgáltatnak forrásaink. Szombathy János sárospataki tanár, későbbi főkönyvtáros a sárospataki iskola tanárainak életrajzait leíró munkájában Czeglédit 1557 körül az iskola rektorként nevezi meg.³ Szombathy számára nem állt még rendelkezésre a krakkói egyetem diáktársaságának jegyzéke, így nem tudhatott az 1558-tól ott folytatott tanulmányairól. E kérdésben hiteles forrásaként Bod Pétert jelöli meg, aki a *De reformationis hungaricae ministris dissertatio* című, 1763-ban megjelent munkájában Czeglédi Ferencet mint „Professor Scholae Patakiensis” nevezi meg, évszám megjelölése nélkül.⁴ Szombathy szerint Kopácsi István 1556-ban lemondott a sárospataki iskola rektorságáról, és utódja valószínűleg – az ő ismeretei alapján – az 1557-ben Wittenbergből hazatért Czeglédi lett

¹ Szabó A. 2017: 107.; Szabó G. 1941: 22, 132–133.

² Schrauf 1893: 35.

³ Szombathy 1865: 16, 27–32.

⁴ Bod 1763: 374.

1560-ig, aki később Kopácsi lányát, Erzsébetet feleségül vette. Harsányi István 1926-ban megjelent tanulmányában csupán kiegészíti Szombathy ismereteit azzal, hogy Thury Pál nevét beemeli a sárospataki tanárok névsorába, aki 1560-ban és az azt megelőző egy-két évben volt az iskola rektora.⁵ Czeglédi István tanárságát Thuryé elé helyezte, az 1556 és 1558 közötti időszakra. Zoványi Jenő, a *Czeglédi Ferencz életrajzi adatairól* című tanulmányában sárospataki rektorságának idejét 1558 és 1561 közötti időszakra tette,⁶ majd saját adatain javítva az 1977-ben megjelent egyháztörténeti lexikonában sárospataki működését az 1560 és 1561 évekre helyezte.⁷

1563-ban valószínűleg Nagytoronyán volt lelkész, egy évvel később már Olaszliszván lett lelkipásztor. Ebben az esetben is különböző adatokat ismertet a szakirodalom. Zoványi 1918-as tanulmányában olaszliszváni működéséről nem szól, lexikonában 1564 és 1570 között jelöli meg lelkipásztorságát.⁸ Megállapítása szerint itt lett a Zempléni Református Egyházmegye esperese 1564-től vagy 1565-től. Már esperesként vett részt az Egri Lukács ellen 1568. január 30-án tartott kassai zsinaton. A zsinat határozatait Debreceni Ember Pál közölte egyháztörténeti munkájában, ahol Czeglédi Ferencet az ecsedi egyház lelkipásztorként és zempléni esperesként nevezi meg.⁹ Nagyecsed-i lelkészi szolgálatával kapcsolatosan sem egyértelműek forrásaink. Nagyecsed a Tiszántúli Egyházkerülethez tartozott, így zempléni esperesként nem lehetett volna ott lelkipásztor. Fegyverneki Izsák *Enchiridion Locorum Communium Theologicorum* című 1586-ban Bázelen megjelent munkájának (RMK III 745) Ecsedi Báthory Istvánnak írt ajánlásában ír arról, hogy Báthory a jeles képzettségű, feddhetetlen, érett ítéletű és bölcs Czeglédi Ferencet udvari papjául és tanácsadójának választotta.¹⁰ Báthory István 1555-ben született, így a kassai zsinat idején még csak tizenhárom éves volt, Ecsed pedig csak Báthory Miklós 1585-ben bekövetkezett halálával lett Báthory Istváné. Így ecsedi szolgálatát későbbi időpontra kell helyeznünk.

Czeglédi 1568. augusztus 24-re Sárospatakra egyházmegyei zsinatot hívott össze az unitárius nézetet valló Egri Lukács, Blandrata György és Dávid Ferenc ellen. Meghívólevelében kifejti, hogy már két éve nem volt szinódus – amely keretében esperesválasztás is tartható lett volna –, ez alapján helyezi Zoványi 1564–65 körüli időpontra megválasztását.¹¹ Egy 1567 novemberében kelt levélben sátoraljújrhelyi lelkipásztorként említik, de sem Fejes István, sem az ő munkáját kiegészítő Hőgye István és Kádár Ferenc nem tesz említést a sátoraljújrhelyi református egyházközség történetéről szóló munkáikban ott végzett szolgálatáról.¹² Debreceni Ember Pál és

⁵ Harsányi 1926: 563.

⁶ Zoványi 1918: 216.

⁷ Zoványi 1977: 115.

⁸ Uo.

⁹ Debreceni Ember 2009: 155.

¹⁰ Fegyverneki 1586: *5: „[...]prudentiae laude insignis viri Francisci Ceglédii opera & consilio quem tibi ob insignem eruditionem vitae inculpatae sanctimoniaim iudicii maturitatem, summam prudetiam aliasq. dotes quamplurimas, a sacris concionibus & intimis confiliis prae aliis delegisti”.

¹¹ Debreceni Ember 2009: 157–158.; Kiss 1881: 633–635; Zoványi 1918: 208–209.

¹² Esze 1973: 174–178.

Szombathy János szerint 1568-tól sárospataki lelkész volt, erre vonatkozóan további bizonyító források azonban nem állnak rendelkezésre.¹³

1572 körül Varannóra, Ecsedi Báthory István birtokára került, ahol 1579-ig volt lelkész, ezután biztosan Sárospatakon lett elsőpap. A Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában egy, Czeglédi Ferenc possessorbejegyzését tartalmazó kötetet találhatunk. Ludwig Lavater *In librorum Paralipomenon sive Chronicorum Ludovici Lavateri Tigurini commentarius* című 1573-ban Zürichben nyomtatott munkájának¹⁴ korábbi tulajdonosát a P*SZ 1578 super ex libris megfejtésében találjuk meg. E személy az 1577–1578-ban Németországban tanult Szegedi Dégi Pál (Paulus Szegedinus). Szegedi Dégi 1577-ben lett a wittenbergi magyar coetus tagja, és iratkozott be az egyetemre, a diáktársaság huszonhetedik szeniora volt, majd 1578-ban a tübingeni egyetemre iratkozott be. Nem sokkal később hazatért, és Sárospatakon lett tanár, de 1579 tavaszán meghalt. Ceglédi éppen 1579-ben jött Sárospatakra lelképásztornak, ekkor szerezhette meg a fiatalon elhunyt tanár könyvét.¹⁵ Sárospataki működésére – évszám megadása nélkül – bizonyítékot szolgáltat Iratosi T. János *Az ember életének boldogul való igazgatása* című 1637-ben Lőcsén megjelent művének (RMNy 1683) ajánlásában közölt névsora, melyben a református egyház bölcs emberei között Czeglédi Ferencet, Tolnai Tamást, Alexis Jánost és Suri Orvos Mihályt mint a „Sáros-pataki Ecclesiának tanítói”-t¹⁶ is felsorolja. 1584 elejéig töltötte be tisztét, majd több éven keresztül ismeretlen helyen tartózkodott. 1586-tól 1590-ig Királyhelmeceen lelkész, amely Ecsedi Báthory-birtok volt.¹⁷ Ezután ismételten több évig nem tudunk tartózkodási helyéről, de biztosan a Zempléni Egyházmegyében tartózkodott, mert esperesi tisztét továbbra is betöltötte. 1593. január 31-én zempléni esperesként volt jelen a bodrogkeresztúri zsinaton.¹⁸ Az előzőekben már említettekhez képest 1594 körül távozott Nagyecsedre, és itt hunyt el 1597 körül.

Debreczeni István

Debreczeni István lelképásztor azonosítása kapcsán nehézségekbe ütközünk, ugyanis a tárgyalt korszakban több azonos nevű személy is élt és végzett lelkészi tanulmányokat. A névazonosság miatt nem tudjuk pontosan meghatározni, hogy mely élet-események mely személyhez kötődnek, illetve a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában található kötet mely Debreczeni Istváné lehetett.

¹³ Debreceni Ember 2009: 421.; Szombathy 1793: 28.

¹⁴ Raktári jelzete a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában: B 272.

¹⁵ Szabó A. 2017: 232.; Szabó A. 1987: 309–310.

¹⁶ Iratosi T. 1637: A11^r

¹⁷ Szabó A. 2017: 107.

¹⁸ Kiss 1881: 706–707.

Gömöri György, a *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789* című munkájában említ egy Debreczeni István nevű diákot, aki 1635 és 1636 között, két leideni egyetemre történt beiratkozása között járhatott a szigetországban.¹⁹ E megalapítás kiegészítésre és pontosításra szorul. A két említett leideni beiratkozás mögött két külön Debreczeni István rejtőzik. Az egyik lehetséges személy Debreczeni Póka István, aki 1630-ban a Sárospataki Református Kollégium törvényeit aláíró diákok névsorában szerepel.²⁰ 1631. október 29-én a franekeri egyetemre iratkozott be, 1634. július 11-én, 25 esztendőskorában a leideni egyetem hallgatói között találjuk a nevét.²¹ A másik Debreczeni Siderius István, aki 1633-ban iratkozott be a Szatmári Református Kollégiumba, 1637. november 10-én, 25 éves korában a leideni egyetemen, majd 1638. március 10-én és 1641. július 3-án a franekeri egyetemen tanuló diákok névsorában találjuk őt meg.²² Még egy Debreczeni Istvánt említhetünk, aki a kutatás esetében releváns lehet. Ez az említett „Stephanus Debreczeni” 1625. július 1-jén iratkozott be a franekeri egyetemre, és tanulmányai idejéből hat vitatkozása ismert, kettő 1625-ből, és négy 1626-ból.²³ William Ames Robert Bellarmin jezsuita teológus *Disputationes de controversiis christianae fidei* című munkáját cáfoló *Bellarminus enervatusa* fejezetről fejezetre cáfolja meg a Bellarmin kötetében leírtakat. Ames hallgatóival közösen vitatta meg az egyes pontokat, amely vitatkozások négy kötetben 1625 és 1626 között jelentek meg. A gyűjtemény második kötetében²⁴ Debreczeni a *De monachis* (a harminchatodik tétel) és a *De imaginibus* (negyvenkilencedik tétel), a harmadik kötetében (RMK III 6155) a *De effectu sacramentorum* (ötödik tétel), a *De sacramento eucharistiae* (huszonkettedik tétel), a *De sacrificio missae* (harmincnyolcadik tétel) és a *De sacramento matrimonii* (ötvennegyedik tétel) című vitatkozások respondenseként jelenik meg. Középiskolai tanulmányaira vonatkozóan nincsenek információink, de a debreceni és a sárospataki tógátus diákok névsorában találkozunk ebben az időszakban ilyen nevű diákkal. Debreczenben 1616. május 24-én iratkozott be „Stephanus Debretzeni”, de ugyanitt 1620. szeptember 1-jén is találunk egy „Stephanus Debreczeni”-t, akinek a neve mellett szerepel a „clam discessit” (titokban távozott) bejegyzés, ami valószínű azt jelentette, hogy innen Váradra vagy Sárospatakra ment.²⁵ A sárospataki diáknévsorban találunk is egy ilyen nevű diákot, aki 1622. május 4-én jegyezte be nevét az iskola matrikulájába.²⁶

Samuel Rutherford *Disputatio scholastica de divina providentia* című, 1649-ben Edinburgh-ben megjelent munkájának a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárában őrzött példányában két bejegyzés

¹⁹ Gömöri 2005: 82.

²⁰ Hörcsik 1998: 62.

²¹ ASAF I. 1969: 93.; ASALB 1875: 264.

²² ASAF I. 1969: 110, 120.; ASALB 1875: 291.; Bura 1994: 26.

²³ ASAF I. 1969: 77.

²⁴ Egyetlen ismert példánya a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtárában található, raktári jelzete: Hung. 225.

²⁵ Thury 1908: 105, 107.

²⁶ Hörcsik 1998: 54.

található.²⁷ Az egyik szerint „Reverendus C(larissimus) ac magnae eruditionis piae(ue) memoriae Vir Steph(anus) Debrecjnus Frater amantissimus, mihi suo fratri Johanni Campensi Debrecino legavi Varadini ad Chrysum 1653 25 Februarij mpr.”, másrészt „Doctissimo Clarissimo Debreceni mittit Varadinum Stephanus Betskehazi”.²⁸ Ezen információk mellett megjegyezhetjük, hogy az említett Becskeházi 1653. június 3-án, a leideni egyetemen tartott *Disputatio theologica vigesimasexta, et quidem duodecima agens de potentia Scripturae* (RMK III 1841) című disputációját többek között Debreczeni István váradi papnak is ajánlotta. Debreczeni váradi lelkipásztorságáról több egyetemi disputáció is említést tesz. Tofeus Mihály 1647. december 24-én, az utrechti egyetemen tartott *Quaestio historico-theologica de translatione imperii a graecis ad francos* (RMK III. 1691) című vitatkozását egyebek mellett Debreczeni István váradi papnak ajánlotta, tehát ebben az évben már bizonyosan nagyváradi lelkipásztorként szolgált. Tofeus és Becskeházi mellett Szathmári Baka Péter 1648-ban az utrechti egyetemen (RMK III 1711), Borsai Ferenc 1650-ben szintén az utrechti egyetemen (RMK III 1757), Pályi György 1651-ben a franekeri egyetemen (RMK III 1769) és Enyedi Sámuel 1653-ban az utrechti egyetemen tartott disputációit is mások mellett Debreczeni István váradi papnak ajánlotta. Ezek alapján nagyváradi lelkipásztori szolgálatának ideje az 1647 és 1653 közötti időszakra tehető. Debreczenit Ember Pál a Bihari Református Egyházmegye esperesi névsorában 1651-ben a váradi egyház lelkipásztoraként és esperesként nevezi meg, a Tiszántúli Református Egyházmegye legrégebbi, 1567 és 1765 közötti időszakról szóló jegyzőkönyve szerint az 1652. június 2-ai nagyváradi zsinaton választották meg esperesnek.²⁹ Életének további eseményeiről és halálának időpontjáról semmilyen további adatunk nincs.

Pécsváradi B. Péter

Pécsváradi B. Péter életével kapcsolatosan kevés információ áll rendelkezésünkre. Pápán, Zoványi Jenő szerint Sárospatakon is tanult, de valószínű, hogy a váradi iskola diákja is volt.³⁰ 1619-ben – pontos dátumot nem közöl az iskola diáknévsora – Herbornba együtt iratkozott be Kaposi Sartorius János és Onadi Pellionis (Szűcs) György sárospataki diákokkal és Borsai C. Mártonnal, aki a váradi iskolában tanult, és szenior is volt.³¹

²⁷ Raktári jelzete a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában: B 637.

²⁸ „A legkiválóbb és legtiszteletreméltóbb, nagy tudású és jámbor emlékezetű férfi és legodaadóbb testvér, Debreceni István, testvérének, Debreceni Campensi Jánosnak hagyta örökségül a Körös-menti Váradon 1653. február 25-én” és „Tudós, nagy tisztelgetű Debreceni küldte ajándékként Váradra Becskeházi Istvának” (a fordításban segítséget nyújtott dr. Dienes Dénes, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei gyűjteményi igazgatója).

²⁹ Debreceni Ember 2009: 455–456.; Tóth 1894: 65.

³⁰ MAMÚL IX. 2009: 106.; Zoványi 1977: 466.

³¹ MSHS 1908: 74.

Azonban inkább feltételezhető, hogy először a marburgi egyetemre matriculáltak, és csak utána látogattak Herbornba. A marburgi beiratkozás esetében jól elkülöníthető a két csoport. Pécsváradi és Borsai 1619. április 27-én, míg Kaposi Sartorius, Onadi Szűcs és Tolnai Pap István sárospataki diákok 1619. július 11-én léptek a hallgatók sorába.³² Váradi diákságát erősítheti meg a Borsaival való közös beiratkozás, és hogy egyetemjárásai után 1622-től – Zoványi Jenő szerint 1625-től – nagyváradai lekipásztor lett. Az öt említett diák egyetemjárását a heidelbergi egyetemen folytatta. Kaposi Sartorius és Tolnai Pap 1620. szeptember 29-én, Borsai 1621. január 21-én, Pécsváradi és Onadi Szűcs két nappal később, január 23-án iratkozott be.³³

Pécsváradi 1621. augusztus 23-án már Debrecenben írt bejegyzést Tállyai Putnoki János emlékkönyvébe.³⁴ Tanulmányai után hazatérve nagyváradai lelkész lett. Rövid ideig rektorként is tevékenykedett, ugyanis Besenyey F. Mihály, a brémai Gymnasium Illustre hallgatója 1625. július 25-én tartott vitatkozását többek között Pécsváradi Péter váradi papnak és egykori tanítójának is ajánlotta (RMK III 1372). 1634-ben Zaránd vármegegyében, Borosjenőn lett lelkész, 1634. június 18-án a Zarándi Református Egyházmegye esperesének választották. 1637-től ismét nagyváradai lekipásztor lett, 1641-ben itt is esperes lett. 1645-ben hunyt el Nagyváradon.³⁵

Prágai András

Prágai András életének korai szakaszáról nincsenek adataink. Születési éve ismeretlen, feltehetően 1590 körül születhetett. A korszakban általában 24–28 éves korban folytatták külföldi tanulmányaikat a magyar diákok, így az 1616-ban történt heidelbergi beiratkozása alapján feltehetően 1588–1592 közötti időszakban született. Születési helyének megállapítása sem egyértelmű. Neve alapján Prága településen születhetett, ilyen nevű község Nógrád és Zala megyében is található, de Szenczi Molnár Albert *Postilla Scultetica* című (Oppenheim 1617. – RMNy 1144) munkájához 1617. január 24-én írt üdvözlőversének aláírása alapján Nemeskären született („Andreas Pragai de Nemes Kér”), amely Sopron megyében található.³⁶

A Sárospataki Református Kollégiumban tanult, és sógorának, az 1608-tól Komjátiban, később Nagyszombatban, majd az 1617-től Sárospatakon lekipásztoroként szolgáló Sári Orvos Mihálynak a támogatásával folytatta külföldi tanulmányait. Károlyi András, Pataki Füsüs János és Varsányi P. István diáktársaival 1616. július 27-én iratkozott be

³² Zoványi 1955: 345.

³³ MUH II. 1886: 303–304.

³⁴ Adattár I. 1965: 158.

³⁵ MAMÚL IX. 2009: 106–107.; Zoványi 1977: 466.

³⁶ MAMÚL IX. 2009: 278.; Szenczi Molnár 1617: XXXXXX4f.

a heidelbergi egyetemre.³⁷ Egyetemi évei alatt három David Pareus és egy Heinrich Alting professzor elnöklete alatt tartott disputáción volt respondens. Ezek sorrendben: 1616. november 9-én a *De providentia Dei et Causa Peccati* (RMNy 6089), 1617-ben a *Problema Theologicum* (RMK III 1201) és a *Thema Seculare De causis* (RMK III 1202) és egy cím nélküli disputáció 1618. március 28-án. Zoványi Jenő szerint az *Assertiones* című 1618-ban kiadott műnek a szerzője Prágai András volt, ami Maximilianus Sandaeus amszterdami születésű jezsuita papnak, a würzburgi püspöki szeminárium teológiatanárának *Thema seculare de causis* című művével polemizál, ez azonban David Pareus munkája volt. Már diákként is jelentős irodalmi tevékenységet folytatott. Heidelbergből elküldte I. Rákóczi György számára a reformáció századik évfordulóján tartott disputációját, több diáktársa vitatkozását is verssel köszöntötte 1617-ben: Bakai Gergelyét (RMK III 1191), Pataki Füsüs Jánosét (RMK III 1195) és Jászberényi Mátyásét (RMK III 1196). A *Problemata Theologicum* című vitatkozásának ajánlásában verssel köszönti Sári Orvos Mihály sárospataki lelkészt, sógorát és támogatóját, Ötvös János és Szakál Tamás sárospataki polgárokat, és támogatóit, Pankotai Gara Andrást és Pankotai Gara Jánost. 1618 nyarán hazatért, és 1619-től Sátoraljaújhelyen lett másodpap. Kecskeméti C. János tokaji másodpap 1619-ben Bártfán megjelent *Fides Iesv et Iesvitarvm* (RMNy 1171) című művéhez latin verset írt, és magyar nyelvű bevezetéssel is ellátta, Sátoraljaújhelyben, virágvasárnap.³⁸ 1624-ben már szerencsi prédikátor és I. Rákóczi György udvari papja volt. 1625-ben, a bekecsi templom felszentelésének ünnepi istentiszteletén – mint szerencsi prédikátornak – verse és prédikációja is elhangzott (*Consecratio templi novi*, Kassa, 1625 – RMNy 1334).³⁹ Legfontosabb munkája Antonio Guevara spanyol ferences író népszerű könyvének fordítása, amely Bártfán jelent meg 1628-ban *Fejedelmeknek serkentő órája* (RMNy 1400) címmel. A fordítás az eredetileg spanyol nyelven írt mű (*Relox de principes*, 1529) latin fordítása, Johannes Wanckel *Horologium principuma* alapján, I. Rákóczi György megbízásából készült.⁴⁰ Szintén a fejedelem kérhette Prágait a „Sebes agynak késő sisak” című versciklus fordítására, amelynek csak kéziratban, másolatban fennmaradt példányát ismerjük. 1631-ben I. Rákóczi György akarata ellenére távozni akart Szerencsről, ezért a fejedelem tömlöcbe záratta. A Tiszáninenni Református Egyházkerület tarczali zsinatán 1631. szeptember 18-án levelet fogalmaztak meg a fejedelem felé, amelyben kérték Prágai szabadon engedését.⁴¹ Hamarosan szabadult, és már abban az évben Göncön lett lelkész.⁴² 1635-ben Tarcalon lett lelképásztor, ugyanis Miskolci Csulyak István zempléni esperes és testvére, Prágai Zsuzsanna – Sári Orvos Mihály özvegye – 1635. április 24-én megtartott esküvőjére

³⁷ MUH II. 1886: 279.

³⁸ Kecskeméti C. 1619:)(())(5r-)(())(6r.

³⁹ Lásd: *Consecratio templi novi*. Azaz az ugyanannal feleppitetett bekecsi templumnac dedicalása es megszentelésekor [...] ez 1625. esztendőnecc első napján tétetött praedicatióc. Kassa, 1625.): (8r, D5r–F6v íveken

⁴⁰ MAMÚL IX. 2009: 278–279.

⁴¹ MAMÚL IX. 2009: 281.

⁴² Iványi 1988: 117.

a meghívólevelet Prágai részére Tarcakra címezték és küldték el.⁴³ Itt azonban nem hosszú időn keresztül szolgált, ugyanis Miskolci Csulyak István egy 1636. április 28-án kelt levelében arról tudósít, hogy következő nap Tarcakra utazott Prágai András özvegyéhez a lelkész örökségének ügyében.⁴⁴

Herepei János 1965-ben megjelent tanulmányában ismertetett öt munkát, amelyek korábban Prágai András könyvei voltak.⁴⁵ Azonosításukat segítette a művek kötetstábláján található A*P super ex libris a bekötés évszámával vagy a könyvek előzéklapjain, vagy a címlapján. A Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára Prágai könyvtárának további két darabját őrzi. E két kötetben öt munka található. Az egyik kolligátum⁴⁶ a *Commentarii collegii Conimbricensis Societatis Iesu, in libros de generatione et corruptione Aristotelis Stagiritæ* és a *Commentarii Collegii Conimbricensis e Societate Jesu: universam Dialecticam Aristotelis Stagiritæ* című műveket, a másik⁴⁷ a *Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Jesu Jesu in quattuor, libros, Physicorum, Aristotelis de Cælo*, a *Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Jesu, in libros Meteorum Aristotelis Stagiritæ* és a *Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Jesu in libros Ethicorum Aristotelis ad Nichomachum aliquot Cursus Conimbricensis disputationes in quibus præcipua quaedam Ethicæ disciplinæ capita continentur* című munkákat foglalja magába. A coimbrai jezsuita főiskola tanára, Manuel de Gois 1592-től jelentette meg Arisztotelész főbb műveinek magyarázatát. A kötetek három részben láttak napvilágot. Az első rész 1592 és 1593 között a *Physica* (Coimbra, 1592), a *De caelo*, a *Metereologica*, a *Parva naturalia* és az *Ethica* (Lisszabon, 1593), a második 1597-ben a *De generatione et corruptione* (Coimbra, 1597) és 1598-ban a *De anima* (Coimbra, 1598), a harmadik rész a halála után, 1606-ban, amely Arisztotelész *In universam Dialecticam* (Coimbra, 1606) című művének kommentárja. A coimbrai és lisszaboni kiadások után a *Commentarii Collegii Conimbricensis* számos kiadást megélt a 17–18. században.⁴⁸ A Prágai András könyvtárából származó példányok életeseményeihez is új adatot szolgáltatnak. A kötetekben a következő bejegyzéseket találjuk: „Ornatiss(imum) Juveni D(ominus) Andreae Prágai Affini suo clariss(imi) mittit [P(astoris) Suri] Heidelbergæ Anno 1614 august(i) 5^o. Eszerint Prágai András 1614. augusztus 5-én küldte a köteteket Heidelbergból sógorának, Sári Orvos Mihálynak.⁴⁹ Ez alapján Prágai már évekkel 1616-os beiratkozása előtt Heidelbergben tartózkodott, és ezt az adatot erősíti meg a kötetek kötetstábláiba nyomott „A*P 1614” super ex libris is.

⁴³ Zoványi 1928: 215–216.

⁴⁴ Zoványi 1941: 181.

⁴⁵ Adattár I. 1965: 112–116.

⁴⁶ Raktári jelzete a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában: E 645.

⁴⁷ Raktári jelzete a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában: E 655.

⁴⁸ Manuel de Gois-ról és Arisztotelész-magyarázatáról bővebben lásd: Martins; Carvalho 2020.

⁴⁹ Sári Orvos Mihály neve a bejegyzésben az első kolligátumban még megtalálható, a második kötetben már nem szerepel.

Rimaszombati István

Rimaszombati István életével kapcsolatosan kevés információval rendelkezünk, és azok között is találunk ellentmondásokat, kérdőjeles adatokat. A neve alapján valószínűleg Rimaszombat városában született, a leideni egyetemre való beiratkozásakor rögzített adatok alapján pedig tudjuk feltételezett születési évét. 1643. március 7-én, a bejegyzés szerint huszonnyolc éves korában rögzítették nevét az egyetem anyakönyvébe, ez alapján 1615 körül született.⁵⁰

Herepei János Rimaszombati tanulmányaival kapcsolatosan közölt téves adatokat. A Sárospataki Református Kollégiumba való beiratkozása időpontjának 1642. szeptember 24-ét jelölte meg.⁵¹ Rimaszombati viszont 1642. április 24-én már a franekeri egyetemre matrikulált diákok névsorában szerepel. A Herepei által megjelölt Rimaszombati István sárospataki tanulmányai után Terebesen lett rektor.⁵² Néhány évvel korábban kell keresnünk a megoldást: 1636-ban iratkozott be az a Rimaszombati, aki a matrikulában található utólagos bejegyzés szerint 1639. április 2-án szenior lett, tanulmányai után Olaszliszkára került rektornak.⁵³ Ezután találkozunk újra a nevével 1642-ben, amikor Görgei Tamás és Szepsi Gáspár nevű sárospataki diáktársaival egy napon iratkozott be a franekeri egyetemre.⁵⁴ A négy magyar közül hárman (Stephanus Rijmescombathy; Thomas Görgei, minor; Caspar Siepsij, aki III. Rákóczi Zsigmond diáktársa volt Sárospatakon) I. Rákóczi György támogatásával folytatták külföldi egyetemjárásaikat. A már említett három Rákóczi-alumnus 1643. március 7-én együtt iratkozott be a leideni egyetemre is, és csatlakozott még hozzájuk Huszthi Sándor, Kazai János és Szentpéteri János, akik szintén a Sárospataki Református Kollégium diákjai voltak, és a franekeri egyetemről érkeztek.⁵⁵ Rimaszombati egyetemjárásának idejéből nem maradt fenn disputációja. A következő adat róla, hogy 1646. április 21-én már III. Rákóczi Zsigmond herceg udvari prédikátora, és valószínűleg 1647-ben is tagja a herceg az újjáépített kolozsvári Farkas utcai templom szentelési ünnepélyére utazó kíséretének.⁵⁶ Ebben az időszakban a sátoraljaújhelyi lekipásztorok névsorában is találkozunk egy Rimaszombati Istvánnal, aki 1646-tól 1651-ig szolgált ott lelkészként.⁵⁷

Herepei életrajzával kapcsolatban még egy adatot említ, amely feltételezhetően ismét egy másik Rimaszombati Istvánnal kapcsolatos. Megállapítása szerint 1680-ban még élt, és egyike volt azoknak, akik az 1673. évi radnóti zsinat végzéseit tárgyaló fejedelmi tanács 1680. február 22-én Fogarason kelt végzéseit aláírták.⁵⁸ Az aláírók Rimaszombati

⁵⁰ ASALB 1875: 338.

⁵¹ Adattár I. 1965: 555.

⁵² Hörcsik 1998: 73.

⁵³ Hörcsik 1998: 66.

⁵⁴ ASAF I. 1969: 123.

⁵⁵ Adattár I. 1965: 555.; ASALB 1875: 338.

⁵⁶ Adattár I. 1965: 556.

⁵⁷ Fejes 1889: 62–64.; Hógye–Kádár 2000: 138.

⁵⁸ Adattár I. 1965: 556.

István mellett Rozgonyi János, Kiskomáromi F. István és Zemlényi Ferenc voltak.⁵⁹ Kiskomáromi és Zemlényi Teleki Mihály támogatásával folytatták külföldi egyetemjárásaikat. Kiskomáromi 1674-től az akkor Gyulafehérváron működő sárospataki iskola diákja volt, Zemlényi 1668 körül lett a kolozsvári iskola felsőbb hallgatója. A kérdéses Rimaszombati István valószínűleg az 1665-ben vagy 1666-ban a szatmári kollégiumba beiratkozott diák lehet, aki a leideni egyetemen 1684-ben együtt tanult Kiskomáromival és Zemlényivel is. Rozgonyi János a kolozsvári kollégiumban végezte középfokú tanulmányait, 1671-ben szenior is volt, majd az említett három diákhoz hasonlóan németalföldi egyetemeken tanult. Balogh Judit 2019-ben megjelent tanulmányában irányítja rá figyelmünket azokra a folyamatokra, amelyek a fejedelmi tanács összetételének alakulását jellemezték a 17. század második felében. A fejedelmi tanács tagjai közül többen Béli Pál sikertelen összeesküvése következtében kiestek, és olyan személyek kerültek be helyükre, akik a tanács befolyásos tagjának, Teleki Mihálynak a pártfogoltjai, támogatói voltak. Feltételezhetően a négy személy a fejedelem és Teleki Mihály alumnusaiként voltak tagjai a tanácsnak, és ellenjegyezték a fejedelmi tanács szóban forgó végzését.⁶⁰

Szathmári Lázár Miklós

Szathmári Lázár Miklós neve alapján valószínűleg Szatmár városában született, születési évét is csak a leideni egyetemre történt beiratkozása alapján tudjuk megállapítani, ugyanis az anyakönyvben a neve mellett az szerepel, hogy 1635. augusztus 18-án, 28 esztendősen matrikulált, így feltehetően 1607-ben született.⁶¹ Alsóbb iskoláit Szatmáron végezte, majd 1628. július 6-án a Sárospataki Református Kollégiumba iratkozott be. A kollégium anyakönyvében a neve mellett utólagos bejegyzésként rögzítették, hogy később a Szatmári Egyházmegye esperese volt.⁶² A sárospataki diákévei és külföldi egyetemjárása közötti időszakban valószínűleg a szatmári iskola rektora lehetett, ugyanis Szócs János leideni diák 1636. október 1-jén, a leideni egyetemen tartott vitatkozását többek között Szathmári Miklósnak, a szatmári iskola volt igazgatójának is ajánlotta (RMK III 1515). Peregrinációját a leideni egyetemen kezdte, ahová 1635. augusztus 18-án iratkozott be. Itt 1636. május 28-án tartott disputációt *Disputationum Theologicarum Quarto repetitarum VIII. De Deo Patre & Deo Filio* (RMK III 1514) címmel. Külföldi egyetemjárásának következő állomása a franekeri egyetem volt, ahová 1637. február 14-én matrikulált.⁶³

⁵⁹ Zoványi 1889: 364.

⁶⁰ A kérdéses Rimaszombattal, Rozgonyival, Kiskomáromival és Zemlényivel kapcsolatos adatokra lásd: Balogh 2019: 136–137.; Hörcsik 1998: 118.; Szabó–Tonk 1992: 49–50, 58, 135.; Szalai 2018: 124–125.

⁶¹ ASALB 1875: 274.

⁶² Hörcsik 1998: 61.; Szabó–Tonk 1992: 207.

⁶³ ASAF I. 1969: 106.

Debreceni Ember Pál egyháztörténeti munkájában 1638-ban a szatmári református gyülekezet harmadik lelkipásztoraként nevezte meg, akit abban az esztendőben esperessé is megválasztottak.⁶⁴ 1639. június 25-én a Tiszántúli Református Egyházkerület Váradon tartott közzsínatán szatmári elsőpappá szentelték.⁶⁵ 1640. december 22-én még biztosan Szatmáron volt lelkész, 1641-ben már Nagyecseden szolgált.⁶⁶ Ezután – a szepsi református egyházközség honlapján található jegyzék szerint – 1642 és 1645 között Szepsiben volt lelkipásztor.⁶⁷ Kazai János utrechti teológiai hallgató 1644. március 30-án tartott vitatkozását mások mellett Szathmári Lázár Miklós szepsi lelkésznek ajánlotta (RMK III 1629). A következő szolgálati helyeinek felsorolásában nem egységesek forrásaink. Zoványi Jenő és az őt forrásként felhasználó Szinnyei József szerint 1645-ben Visken szolgált, Debreceni Ember Pál és – az ő munkáját forrásként felhasználó – Tóth Ferenc szerint már 1644-ben.⁶⁸ Czébely Lajos viski helytörténész, a viski református egyházközség 16–17. századi történetét ismertető cikkében Szathmári Lázár Miklóst 1645-ben, majd 1648 és 1650 között említi helyi lelkipásztorként. Czébely hibásan 1647-re teszi a szatmárnémeti zsinat időpontját, amelyen Szathmári Lázár mint viski lelkész vett részt. Ez alapján Viskre történő megválasztását már 1647-től számítja.⁶⁹ A zsinatot azonban 1646. június 10-én és az azt követő napokon tartották, viszont 1646. október 22-én Szathmári már biztosan ismét Szatmáron szolgált, ugyanis az iktári Bethlen Pétert Liszkafalváról temetési helyére, Nyírbátorba szállító temetési menet ezen a napon Szathmári Lázár Miklós szatmári lelkipásztor prédikációja után indult el. Október 24-én Lutsinán (Lucsivna) és november 2-án Nyíregyházán is mondott a gróf felett gyászbeszédet. Az elhangzott prédikációk még 1646-ban Váradon nyomtatásban is megjelentek a *Temetési Pompa, Melly [...] Néhai Groff Iktari Bethlen Péternek [...] 1646 esztendőben [...] Liszkafalvárol Nyir-Bátorban, temetésének helyére való meg-indításától fogva [...] celebráltatott* című beszédgyűjteményben (RMNy 2160). Forrásaink alapján 1646. december 23-án és 1647. december 8-án is szatmári lelkészként szolgált.⁷⁰

Zoványi és Szinnyei szerint 1650-ben ismét esperese lett a szatmári egyházmegyének, Debreceni Ember Pál és Tóth Ferenc vele kapcsolatosan ezt az információt nem említi. Annyi bizonyos, hogy Szathmári Lázár Nagyecsedre távozása után Medgyesi Istvánt választották a Szatmári Egyházmegye esperesévé, arra vonatkozó adatot, hogy 1650-től ismét esperes lett volna, Szepsi Korocz András 1654-ben Leidenben (RMK III 1897) és Geszti Pál franekeri diák 1656-ban kiadott disputációjának ajánlásában találunk (RMK III 1961). 1650. június 26-án, a Szatmáron tartott püspökválasztó zsinaton a Tiszántúli Református Egyházmegye püspökévé választották.⁷¹ Ezzel kapcsolatosan

⁶⁴ Debreceni Ember 2009: 436.

⁶⁵ Borovszky 1898: 634.

⁶⁶ MAMÚL X. 2010: 478.; Zoványi 1929: 105.

⁶⁷ A Szepsi Református Egyházközség lelkészeinek névsora 1563-tól: <http://www.refszepsi.sk/index.php?id=15> (letöltés: 2022. 10. 21.)

⁶⁸ Debreceni Ember 2009: 436.; Szinnyei XIII. 1909: 464.; Tóth 1812: 122.; Zoványi 1977: 573.

⁶⁹ Czébely 2017: 52.

⁷⁰ Zoványi 1929: 105.

⁷¹ Tóth 1812: 123.

Zoványi és az őt forrásának használó Szinnyi azt a megállapítást tették, hogy püspökké választották, és emellett tovább viselte az esperesi tisztét is, míg Debreceni Ember Pál ezt nem említi egyháztörténetében. Szatmári lelkipásztorsága idején több peregrinus diák is megemlíttette őt disputációja ajánlásában. Decsi Gáspár 1650-ben, a franekeri egyetemen tartott vitatkozását többek között neki mint szatmári lelkésznek (RMK III 1744), Szepsi Láni Mihály 1652-ben Groningenben megvédett disputációját (RMK III 1800) Szathmári Miklós szatmári papnak, tiszáninneri és tiszántúli szuperintendensnek, Azari Zsigmond 1654-ben Franekerben kiadott munkáját mások mellett Szathmári Lázár Miklós Szatmár város papjának, tiszáninneri és tiszántúli püspöknek, és a előbbieken már említett Szepsi Korocz András és Geszti Pál műveiket – mások mellett – Szatmári Lázár Miklós tiszántúli szuperintendensnek és szatmári esperesnek ajánlották.

Püspökségének idején keményen fellépett a puritánus eszmék ellen. 1651. május 3-án Piskoltra zsinatot hívott egybe Medgyesi Pál és követői ellen. Az 1655. május 30-án Debrecenben tartott szinóduson Nagyari Benedek és Kovásznai Péter nagyváradai lelkipásztorokat megfeddte puritánus eszméik miatt, majd még ugyanebben az esztendőben, június 18-án újra zsinatot hívott egybe, ahol eltávolította őket lelkészi hivatalukból, átadták őket a városi ítélszéknek, és csak I. Rákóczi Györgynek köszönhetően nyerheték vissza szabadságukat.⁷² Szathmári Lázár Miklós negyvenkilenc esztendőskorában, 1656. január 11-én hunyt el Szatmáron.⁷³

Técsi Joó István

Técsi Joó István származási neve alapján a máramaros megyei Técső városában született, születési évét is csak feltételezni tudjuk az 1644. november 23-án a leideni egyetemre történt beiratkozása alapján, ekkor életkorát 25 évesnek jegyezték be az anyakönyvbe.⁷⁴ Ez alapján 1619-ben vagy 1620-ban született. Iskoláit Szatmáron kezdte, ahol 1635-ben lépett a hallgatók sorába, ezután tanulmányait Sárospatakon folytatta, ahol 1638. október 23-án matrikulált.⁷⁵ A sárospataki anyakönyv bejegyzése szerint ezután Bodrogkeresztúron lett rektor, ezt követően külföldi peregrinációra indult. 1644. június 21-én iratkozott be a franekeri egyetemre, de már ebben az esztendőben, november 23-án Leidenbe matrikulált az egyetem teológiai karára.⁷⁶ Itt adta ki 1646-ben *Virga Mosis* című (RMK III 1668) értekezését, amelyben a pogányoknak, törököknek, zsidóknak és különböző keresztyén felekezeteknek megtérítéséről ír. 1646-ban tért

⁷² Tóth 1812: 123–124.

⁷³ MAMÚL X. 2010: 478.; Zoványi 1977: 573.

⁷⁴ ASALB 1875: 355.

⁷⁵ Bura 1994: 28.; Hörcsik 1998: 68.

⁷⁶ ASAF I. 1969: 131.; ASALB 1875: 355.

haza, és Nagyváradon lett rektor.⁷⁷ 1647-ben itt adta ki *Clavis Evangelica Sive Disputatio Biblica* (RMNy 2200) című latin nyelvű munkáját, amely a tanítványaival rendezett vitatkozások gyűjteménye. A következő adatunk róla, hogy Borsai Ferenc 1650-ben az utrechti egyetemen tartott vitatkozásának (RMK III 1757) ajánlásában már váradi lelképásztorként említi meg. Szintén mint váradi lelkésznek ajánlja disputációját Pályi György 1651-ben Franekerben (RMK III 1769), Becskeházi István 1653-ban Leidenben (RMK III 1841) és 1654-ben Utrechtben (RMK III 1903).

Életének további eseményeivel kapcsolatosan nem egyezők forrásaink. Szinnyei József szerint 1654 nyara után további sorsa ismeretlen, Zoványi Jenő és Herepei János megállapítása az, hogy 1654-ben Nagyváradon elhunyt, ugyanis 1655-ben már Nagyari Benedek volt akkor a prédikátor.⁷⁸ Azonban még halálának feltételezett időpontja után is vannak hozzá kapcsolódó adataink. Nagybánya levéltárának egyik irata szerint 1655. július 19-én a református főiskolának könyveket ajándékozott, és a város 5 forintot fizetett a könyvek szállításáért. A kiadatlan irat ismerete nélkül nem tudjuk megállapítani, hogy ez ajándékozás vagy hagyatékozás volt-e.⁷⁹ Nagybányával való kapcsolatához nyújthatnak érdekes adalékot a Técsői Técsi családdal kapcsolatos adatok. Szolnok-Doboka vármegye monográfiája szerint a Técsői Técsi család őseinek, Istvánnak és testvéreinek, Györgynek és Annának 1649. február 4-én III. Ferdinánd nemességet adományozott, amelyet Szathmár vármegyében, Batizon 1652. július 9-én kihirdettek. A család Nagybányán lakott, hová Istvánt papnak választották meg, de azt nem fogadta el.⁸⁰ A nagybányai iskolának könyvet adományozó és a Nagybányára lelkésznek megválasztani kívánt István feltételezhetően ugyanaz a személy, Técsi Joó István, aki ezen adatok fényében lehet, hogy még élt a korábban már közölt 1654-es esztendő után is.

Ürményi Patai Mátyás

Ürményi Patai Mátyás életrajzát forrásaink alapján nem tudjuk tökéletesen összeállítani. Neve alapján csak valószínűsíthetjük, hogy születési helye a felvidéki Ürmény település lehetett, és születési évről sincsenek adataink. 1642-től a Sárospataki Református Kollégium felsőbb osztályokba beiratkozott hallgatója volt. A kollégium anyakönyve szerint ezután Szatmáron lett tanító, majd külföldi egyetemjárásra indult.⁸¹ Először 1646-ban volt rektor Szatmáron, majd egy évvel később, 1647. augusztus 16-án a franekeri egyetemre iratkozott be.⁸² 1648-ban Johannes Coccejus elnöklete alatt tartott vitatkozást,

⁷⁷ Csernák 1934: 190.

⁷⁸ Adattár II. 1966: 65.; Szinnyei XIII. 1909: 1363.; Zoványi 1977: 625.

⁷⁹ Thurzó 1905: 109.

⁸⁰ Kádár 1901: 12–13.

⁸¹ Hörcsik 1998: 72.

⁸² ASAF I. 1969: 141.

amely a *Collationes de foedere et testamento Dei* című disputációgyűjteményben jelent meg még abban az esztendőben. Johannes Cloppenburg professzor a hallgatóit 1646-tól vitatkozássorozatban a szociniánus Valentinus Smalcius teológiájának cáfolatával disputáltatta. 1649-ben *Anti-Smalcius* címen egy negyven disputációt tartalmazó gyűjteményt adott ki, amely Smalcius *de munere Christi prophético* című munkája első tizenkét fejezetének cáfolatát tartalmazta, ennek huszonnegyedik előadása volt Ürményi. A gyűjtemény újabb kiadása, kibővítve az *Anti-Smalcius* második részével 1652-ben jelent meg (RMK III 6317), ebben a huszonnegyedik disputáció Ürményi, Smalcius munkája nyolcadik fejezetének cáfolata, *De promisso Spiritus Sancti* címmel.⁸³ 1648-ban két egyetem hallgatói névsorában is megtaláljuk a nevét. Valószínűleg először 1648. április 18-án a groningeni egyetem hallgatóinak sorába lépett be.⁸⁴ E feltételezést az bizonyíthatja, hogy a tőle néhány hónappal később – 1647. november 8-án – Franekerbe beiratkozott Érsekújvári Mihállal egyszerre matriculált Groningenben, valószínűleg együtt érkeztek ide a frízöldi városból. Még ebben az évben az utrechti egyetem anyakönyvében is szerepel Ürményi neve.⁸⁵ A következő esztendőben már ismét a szatmári kollégium rektora lett. Hosszú ideig nincs adat további működéséről. Már a Szathmári Lázár Miklós életrajzi adatait ismertető fejezetben említést tettem arról, hogy 1655. május 30-án, a debreceni zsinaton a puritánus elveket valló Nagyari Benedeket és Kovásznai Pétert felfüggesztették lelkészi állásukból. A Tiszántúli Református Egyházkerület 1656. június 18-án tartott szatmári közzsínatán az akkori nagybányai lelkipásztor, Ürményi Mátyás vádjai alapján ítélték el őket, és adták át őket a városi ítélőszéknek, és csak I. Rákóczi Györgynek köszönhetően nyerhették vissza szabadságukat.⁸⁶ Halálának pontos idejéről nincsenek adataink, de valószínűleg valamikor 1661 előtt hunyt el, ugyanis Matthias Hafenreffer *Templum Ezechielis* című műve 1613-as tübingeni kiadásának a Sárospataki Református Kollégium könyvtárában őrzött példányában⁸⁷ található bejegyzések szerint „A(nno) 1661 die 11. Jan(uarius) Ürmenii Matt.ne Asszonyom attá ez konyvet ajandekon Vásarhelyi Istvannak Nagy Bányán”, továbbá „Ex libris Stephani Matko K.Wasarh(elyi) 1661 Rivulini. Ex donatione Conjugis quondae R(evere)ndi D(oni) Matthiae Örményi”. A későbbi adományozásról szóló sorok mellett a könyv beszerzéséről is találunk megjegyzést a kötetben, amely szerint azt Ürményi 1648-ban két tallérért vásárolta („Ürmenyi Patt. Matth. Tall 2. 1648”).

⁸³ Postma–van Sluis 1995: 118–120, 165, 167–170.

⁸⁴ ASAG 1915: 57.

⁸⁵ ASAR 1886: 19.

⁸⁶ Adattár II. 1966: 143–144.

⁸⁷ Raktári jelzete a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában: B 38.

Összefoglalás

Tanulmányomban egy kutatás kezdeti fázisában felmerült néhány kérdésre kívántam a figyelmet ráirányítani. A szakirodalom listájából is látható, hogy forrásaink többsége a 19–20. században íródott, és ezek továbbgondolása – kevés kivétellel – azóta sem történt meg. A reformáció korának forrásadottságai nem könnyítik meg a kutató dolgát, amikor életrajzi adatok összegyűjtésére vagy egy lelkészi életpálya feltérképezésére vállalkozik. A bemutatott nyolc lelképásztor életrajza jól mutatja ezeket a nehézségeket.

Czeglédy Ferenc életrajzában még mindig kérdéses elemként vetődik fel esperessé választásának időpontja és ezzel összefüggésben nagyecsed-i lelkészségének pontos ideje. Emellett Sátoraljaújhelyben végzett lelképásztori szolgálatára sem találunk bizonyítékot, mint ahogy a sárospataki és királyhelmeci szolgálatok közötti két esztendő eseményei is ismeretlenek számunkra. Debreczeni István életrajzi adatainak hiányossága is bizonytalanságban tartja a történéseket. A több, azonos nevű személy közül ki lehetett az a Debreczeni István, akinek könyve a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában megtalálható? Pécsváradi B. Péter kapcsán ma már külföldi egyetemi matrikulák áttekintése alapján jól megállapítható, hogy milyen sorrendben látogatta meg a felsőfokú intézményeket peregrinációja során. Prágai András életrajzához több fontos adatot a könyvtárából származó kötet alapján tudhattunk meg. Rimaszombati István korábban ismertetett életrajzával kapcsolatban pontosítással élhetünk, ha Balogh Judit 2019-ben megjelent tanulmányát alapul vesszük. Szathmári Lázár Miklós Viskről a nagyváradi lelképásztorságra való távozásának idejével kapcsolatban vannak még mindig kérdőjelek. Técsi Joó István és Ürményi Patai Mátyás halálának pontos ideje még mindig bizonytalanságban tartja életpályáik kutatóját.

Felhasznált források

Interneten elérhető források

- Carvalho, Mário Santiago de 2020: Manuel de Góis. In: Carvalho, Mário Santiago de – Guidi, Simone (szerk.): Conimbricenses.org Encyclopedia. <http://www.conimbricenses.org/encyclopedia/gois-manuel-de> (letöltés: 2022. 10. 21.)
- Martins, António Manuel: Introductory Note to the Commentarii Collegii Conimbricensis Societatis Iesu. In: Carvalho, Mário Santiago de – Guidi, Simone (szerk.): Digital Encyclopedia Conimbricenses.org, Instituto de Estudos Filosóficos. <http://www.conimbricenses.org/conimbricenses-introductory-note-commentarii-collegii-conimbricensissocietatis-iesu/> (letöltés: 2022. 10. 21.)
- A Szepsi Református Egyházközség lelkészeinek névsora 1563-tól: <http://www.refszepsi.sk/index.php?id=15> (letöltés: 2022. 10. 21.)

Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei

Szombathy János 1793: *Series et biographia pastorum ecclesiae reformatae S. Patakiensis, quorum memoria hodiernum superest*. Kézirattára, Kt. 42., 25–89.

Felhasznált szakirodalom

- Adattár I. 1965: Keserű Bálint (szerk.): Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében. Herepei János cikkei. József Attila Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézet – MTA Irodalomtörténeti Intézet, Budapest–Szeged. (Adattár XVII. századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez, 1.)
- Adattár II. 1966: Keserű Bálint (szerk.): Apáczai és kortársai. Herepei János cikkei. József Attila Tudományegyetem I. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék – MTA Irodalomtörténeti Intézet, Budapest–Szeged. (Adattár XVII. századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez, 2.)
- ASAF I. 1969: Fockema, Andreae S. T. – Meijer, Th. J. (szerk.): *Album studiosorum Academiae Franekerensis (1585–1811, 1816–1844)*, I, Naamlijst der studenten. T. Wever, Franeker.
- ASAG 1915: *Album studiosorum Academiae Groninganae [1614–1914]*, uitgegeven doort het historisch genootschap te Groningen. J. B. Wolters' U.M., [Groningen].
- ASALB 1875: *Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV–MDCCLXXV*, accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula. Martinus Nijhoff. [Hága].
- ASAR 1886: *Album studiosorum Academiae rheno-traiectinae MDCXXXVI–MDCCLXXXVI*. accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula. J. L. Beijers et J. van Boekhoven, [Utrecht].
- Balogh Judit 2019: Béldi Pál kapcsolatrendszere az erdélyi elitben. In: Papp Klára – Püski Levente – Novák Ádám (szerk.): *A magyar arisztokrácia társadalmi-közéleti kapcsolatai és szerepvállalása*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen. 123–141. (*Speculum Historiae Debreceniense* = *A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai*, 26.)
- Bod Péter 1763: *De reformationis hungaricae ministris dissertatio*. In: *Scrinium Antiquarium, sive Miscellanea Groningana nova ad historiam reformationis ecclesiasticam praecipue spectantia*. Tom. VII., Pars II. Groningae–Breae. 346–374.
- Borovszky Samu 1898: Tiszántúli ev. ref. papok 1597–1679. *Történelmi Tár*, 3. sorozat. 21. kötet. 621–652.
- Bura László (közread.) 1994: *Szatmári diákok 1610–1852*. [József Attila Tudományegyetem], Szeged. (*Fontes Rerum Scholasticarum*, V.)
- Czébely Lajos 2017: Adalékok a viski református egyházköztség 1–17. századi történetéhez. *Együtt*, 19. évf. 2. sz. 45–57.

- Csernák Béla 1934: A református egyház Nagyváradon 1557–1660. Nagyvárad Református Egyház, Nagyvárad.
- Debreceni Ember Pál 2009: A magyarországi és erdélyi református egyház története. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak, 2009.
- Esze Tamás 1973: Sztárai Gyulán. In: Könyv és Könyvtár, 9. évf. 89–180.
- Fegyverneki L. Izsák 1586: Enchiridion Locorum communium theologicorum. Basileae.
- Fejes István 1889: A Sátoralja-ujhelyi ev. ref. egyház története 1522–1889-ig. [s.n.], Sátoraljaújhely.
- Gömöri György 2005: Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789. ELTE Levéltára, Budapest. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 14.)
- Harsányi István 1926: Miskolci Csulyak István élete és munkái 1575–1645. *Theológiai Szemle*, I. évf. 7–8. sz. 562–586.
- Högye István – Kádár Ferenc 2000: A hegyen épült város. A Sátoraljaújhelyi Református Egyházközség története. Református Jövőért Alapítvány, Sátoraljaújhely.
- Hörcsik Richárd 1998: A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak.
- Iratosi T. János 1637: Az ember eletenek boldogul való igazgatásának modgyárol. Lőcse.
- Iványi Béla 1988: Gönc szabadalmi mezőváros története. [Hasonmás kiad.], Gönc Községi Közös Tanács VB, Miskolc.
- Kádár József 1901: Szolnok-Dobokavármegye monographiája. V. kötet. A vármegye községeinek részletes története. Szolnok-Dobokavármegye közönsége, Dés.
- Kecskeméti C. János 1619: Fides Iesu et Iesuitarum. Az az az mi vrvnk Iesvs tvdomanyanak az iesuitak tudomanyaval valo öszve vetése. [Bártfa].
- Kiss Áron (összeszedte, ford. és jegyz. kísérte) 1881: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Magyarországi Protestansegylet, Budapest. (A Magyarországi Protestansegylet kiadványai, 19.; Protestáns theologiai könyvtár, 16.)
- MAMÚL IX. 2009: Kőszeghy Péter (szerk.): Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor IX. Pálffy – rénes forint. Budapest.
- MAMÚL X. 2010: Kőszeghy Péter (szerk.): Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Középkor és kora újkor X. reneszánsz – Szeben nyomdászata. Budapest.
- MHSH 1908: Zedler, Gottfried – Sommer, Hans (hrsg.): Die Matrikel der Hohen Schule und des Paedagogiums zu Herborn. J. F. Bergmann, Wiesbaden.
- MUH II. 1886: Toepke, Gustav (bearb., hrsg.): Die Matrikel der Universitat Heidelberg von 1386 bis 1662, Zweiter Theil, von 1554 bis 1662. Heidelberg.
- Postma Ferenc – van Sluis, Jacob 1995: Auditorium Academiae Franekerensis. Bibliographie der Reden, Disputationen und Gelegenheitsdruckwerke der Universität und des Athenäums in Franeker 1585–1843. Fryske Akademy, Leeuwarden. (Minsken en boeken, 23.; Fryske Akademy, 760.)
- Schrauf Károly 1893: A krakkói Magyar Tanulók-háza lakóinak jegyzéke (Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis) 1493–1558. MTA Irodalomtört. Bizottsága, Budapest. (Magyarországi tanulók külföldön, III.)

- Szabó András 1987: 16. századi tanárok könyvei Sárospatakon. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 103. évf. 4. sz. 306–312.
- Szabó András 2017: Coetus Ungaricus, A wittenbergi magyar diáktársaság 1555–1613. Balassi, Budapest. (Humanizmus és reformáció, 37.)
- Szabó Géza 1941: Geschichte des ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg 1555–1613. Akademischer Verlag, Halle. (Bibliothek des Protestantismus im mittleren Donaauraum, Band 2).
- Szabó Miklós – Tonk Sándor 1992: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700. József Attila Tudományegyetem, Szeged. (Fontes Rerum Scholasticarum, IV.)
- Szalai Ágnes 2018: A neveléspártoló Teleki Mihály. In: Tötös Áron (szerk.): Fejezetek Erdély történetéről. Erdélyi Múzeum-Egyesület – RODOSZ, Nagyvárad. 109–128. (Studia Historica Transylvaniensia, 1.)
- Szenczi Molnár Albert 1617: Postilla Scultetica. Az egész esztendő által valo vasarnapokra es fő innepekre rendeltetett euangeliomi textusoknac magyarazattya. Oppenheim.
- Szinnyei XIII. 1909: Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. XIII. kötet. Steiner – Tély. Budapest.
- Szombathy János 1865: A sárospataki főiskola tanárainak életrajza. Ref. Főiskolai Ny., Sárospatak.
- Thury Etele (szerk.) 1908: Iskolatörténeti adattár, Második kötet. Főisk. ny., Pápa.
- Thurzó Ferenc 1905: A nagybányai ev. ref. főiskola (Schola Rivulina) története 1547–1755. [s.n.], Nagybánya. (Művelődéstörténeti értekezések, 13.)
- Tóth Ferenc 1812: A' helvétziai vallástételt követő túl a' tiszai superintendentziában élt református püspökök élete, e' jelen való időkhig lehozva. [s.n.], Győr.
- Tóth Sámuel 1894: Adalékok a Tiszántuli ev. reformált egyházkerület történetéhez. In: *Debreceni Protestáns Lap*, 3. évf. 5. szám. 63–66.
- Zoványi Jenő 1889: A radnóthi zsinat végzése. *Protestáns Közlöny. Az erdélyi egyházkerület hivatalos közlönye*. XIX. évf. 39. sz. 362–364.
- Zoványi Jenő 1918: Czeglédi Ferencz életrajzi adatairól. *Századok*, 52. évf. 1–2. sz. 208–216.
- Zoványi Jenő 1928: Miskolczi Csulyak István esperesi naplója és leveleskönyve. *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, XII. évf. 186–219. (A magyar protestáns irodalmi társaság kiadványai, 31.)
- Zoványi Jenő 1929: Protestáns lelkészek nyugtatóványai régi tizedjegyzékek mellett. *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, XIII. évf. 5–141. (A magyar protestáns irodalmi társaság kiadványai, 32.)
- Zoványi Jenő 1941: Adatok Prágai András életéhez és működéséhez. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 51. évf. 2. füzet. 180–182.
- Zoványi Jenő 1955: A marburgi egyetem magyarországi hallgatói 1859-ig. In: *Irodalomtörténet*, 43. évf. 3. sz. 344–349.
- Zoványi Jenő 1977: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának sajtóosztálya, Budapest.